



## Vanhuus, kieli ja vuorovaikutus

*Hippi, Kaarina, Mäntynen, Anne, Lindholm, Camilla. Vanhuus ja kielenkäyttö. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2020, 321 s.*

Kaarina Hipin, Anne Mäntynen ja Camilla Lindholmin toimittama teos on ensimmäinen suomeksi julkaistu useita eri teemoja kattava kokoelma vanhuuden ja kielenkäytön ajankoh- taista tutkimusta. Esimerkiksi hoivakotien vuorovaikutuksesta ja vanhuuden poliittisista representaatioista on toki julkaistu tutkimuksia aiemminkin. Nyt julkaistu teos, joka tuo yhteen eri teemoja, on enemmän kuin osiensa summa: toimittajat hahmottelevat lukijan eteen olemas- sa olevan tai vähintäänkin rakentumassa ole- van tutkimuskentän. Kentälle mahtuu tutki- musta niin tavoista, joilla nuoremmat ihmiset tai esimerkiksi viranomais- tai mediatekstit pu- huttelevat vanhoja ihmisiä, kuin myös tavoista, joilla vanhat ihmiset itse käyttävät kieltä ja ovat vuorovaikutuksessa saman- tai eri-ikäisten kanssa.

Kirjallisuuskatsausten lisäksi teoksen luvut edustavat lähestymistavoiltaan erityisesti dis- kurssin ja vuorovaikutuksen tutkimusta, jos- kus yhdistettynä etnografiseen otteeseen. Ai- neistoina on mediatekstejä, haastatteluja ja vi- deoituja vuorovaikutustilanteita. Usein fokus on kielenkäytössä toimintana eli siinä, miten kieli rakentaa suhteita ihmisten välille. Teoksen nimi voisi olla myös ”Vanhuus, kieli ja vuoro- vaikutus”, sillä monet sen luvuista huomioivat kielenkäytön lisäksi vuorovaikutuksen mate- riaalisia ympäristöjä, katseita, eleitä ja muuta multimodaalista viestintää. Empiiriset analy- sit sijoittuvat Suomeen, joskaan eivät aina suo- meen. Toimittajista Hippi on suomen kielen

tutkija, Mäntynen tietokirjallisuuden ja tieto- kirjoittamisen professori ja Lindholm pohjois- maisten kielten professori.

Johdannossa Lindholm, Mäntynen ja Hippi esittelevät paitsi teoksen luvut myös laajemmin vanhuutta ja kielenkäyttöä koskevaa tutkimusta, mukaan lukien tulevaisuuden tutkimustarpeita. Tulevaisuuden teemoina kirjoittajat nostavat esiin muiden muassa digitaalisten palveluiden saavutettavuuden ja selkokielen, muistisairai- den ihmisten kielellisen toimijuuden, monikie- lisyys ja kielellisten vähemmistöjen tilanteet vanhemmalla iällä. Lisäksi kirjoittajat perään- kuuluttavat kielenkäytön tutkimusta myös niin sanotun kolmannen iän kontekstissa eli kos- kien kysymyksiä, jotka eivät suoraan liity van- huuden vaivaihin vaan esimerkiksi työskente- lyyn, vapaa-ajan harrastuksiin tai sukupolvien väliseen kommunikaatioon vanhemmalla iällä. Jo nyt käsillä oleva teos käsittelee osaa teemois- ta, mutta tyhjentäväksi sitä ei ole tarkoitettu, vaan enemmän pelinavaukseksi ja inspiraation lähteeksi tulevalle tutkimukselle.

Teoksen toisessa luvussa sosiaaligerontolo- gian emeritusprofessori Antti Karisto käsitte- lee vanhuutta koskevien kulttuuristen kuvien kielellistä rakentumista yhteiskunnan eri foo- rumeilla tutkimuskirjallisuudesta poliittiseen kielenkäyttöön. Rikkaat empiiriset esimerkit tulevat paljolti sosiaaligerontologisesta tutki- muksesta mutta myös kaunokirjallisuudesta ja kirjoittajan arkielämästä. Luku päättyy vanho- ja ihmisiä koskevien nimitysten (”vanhus”, ”se- niori”) ja kiertoilmausten (”ikäntynyt”, ”ikä- ihminen”) kriittiseen tarkasteluun. Karisto tun- nistaa ongelmia kaikissa laajasti käytössä ole- vissa vaihtoehdoissa mutta päättyy myös armol-

liseen tulkintaan: yhtä oikeaa nimeämisen tapaa ei ole, ja vaihtoehtojen määrä kertoo myös kielen ilmaisuvoimasta ja nimeämisen kohteen tärkeydestä.

Kolmannessa luvussa Mäntynen ja suomen kielen tutkija Mikko T. Virtanen tutkivat kuvaa, joka vanhuudesta rakentuu suomalaisessa uutismediassa. Oikeastaan kyse on useammasta kuvasta. Kirjoittajat osoittavat vakuuttavasti, kuinka erilaista kuvaa päivälehtien erilaiset juttutyypit rakentavat vanhuudesta. Erityisesti politiikan ja talouden alan reportaasit kirjoittavat väestön vanhenemisesta uhkana ja huolenaiheena, kun taas henkilöjutuissa korostuu aktiivisen ikääntymisen diskurssi – joskin siten, että aktiiviset vanhukset esitetään helposti poikkeusyksilöinä, supervanhuksina. Muistisairaana katoamisesta saatetaan kirjoittaa ilman kytkentää katoamisen yhteiskunnalliseen kontekstiin, kuten vanhushoivan resurssipulaan. Kieli-, seksuaali- tai sukupuolivähemmistöistä ei käytännössä kirjoiteta.

Neljännessä luvussa Hippi ja suomen kielen tutkija Hanna Lappalainen tarkastelevat puhuttelua koskevia käsityksiä ja käytäntöjä. Käsitteet sinuttelun ja teitittelyn ensisijaisuudesta vaihtelevat myös ikäryhmien sisällä, mikä voi joskus vaikeuttaa puhuttelutavan valintaa: yksi loukkaantuu sinuttelusta, toinen teitittelystä. Kirjoittajat tekevät kiinnostavia havaintoja myös etunimellä puhuttelun (”Otatko Markku kahvia?”) kontekstisidonnaisuudesta. Sama puhuttelutapa voi yhdessä kontekstissa näyttäytyä tungettelevana (esim. puhelinmyynti) ja toisessa yksilöllisyyttä ja erityisyyttä korostavana ja siten tungettelevuutta lievittävänä puhetekonä (esim. hoivakodin yhteinen kahvihetki). Kielenkäyttö on aina osa laajempaa institutionaalista järjestystä.

Viidennessä luvussa logopedian tutkija Seija Pekkala esittelee vaikuttavan, massiiviseen kirjallisuuteen perustuvan katsauksen ikääntymiseen ja muistisairauksiin liittyvistä kielellisistä muutoksista. Luku käsittelee erikseen muistisairauksia, muuta kognitiivista heikentymistä ja ihan tavallista vanhenemistä. Lukiessa on

vaikea olla miettimättä muutoksia omassa ja läheisten kielenkäytössä.

Kuudennessa luvussa diskurssin tutkijat Sari Pietikäinen ja Sanna Tapionkaski yhdessä Mäntynen kanssa tarkastelevat kielellisiä käytäntöjä kaksikielisissä (suomi ja ruotsi) vanhusien hoivakodeissa. Etnografisen tutkimuksen keskeiseksi havainnoksi nousee hoivakotien tällisten ratkaisujen vaikutus toimintojen kielelliseen järjestymiseen. Tärkeä on myös havainto, joka koskee toimintakyvyltään heikentyneiden asukkaiden vuorovaikutusaloitteita. Osa asukkaista kykenee keskustelemaan, mutta vain, jos toinen osapuoli tekee aloitteen. Hoivakodin kiireessä nämä asukkaat uhkaavat muuttua näkymättömiksi.

Seitsemännessä luvussa Lindholm ja pohjoismaisten kielten professori Camilla Wide tutkivat kielivalintoja virallisesti ruotsinkielisessä muistisairaiden ihmisten ryhmäkodissa. Kielivalinnat ovat vuorovaikutustilanteita, joissa hoitajat ja asukkaat yhteistoiminnallisesti neuvottelevat keskustelun kielestä. Neuvottelut ovat aineistossa mahdollisia, koska lähes kaikki ryhmäkodin hoitajat ovat kaksikielisiä, ja ne ovat tarpeellisia, koska osa aineiston ruotsinkielistään asukkaista on tottunut käyttämään arkielämässään enemmän suomea.

Kahdeksannessa kuvussa Hippi tutkii asukkaiden keskinäistä vuorovaikutusta hoivakodin arjessa. Muistamattomuudesta ja orientaatio-ongelmista huolimatta asukkaiden väliset kohtaamiset voivat olla yksityiskohdiltaan rikkaita ja sisältää keskustelukumppanin ja sosiaalisten normien hienovaraistakin huomioon ottamista, huumoriakin. Toisaalta tilanteessa aktivoituviiin sosiaalisiin normeihin vaikuttaa esimerkiksi se, tulkitsevatko osalliset vuorovaikutustilannetta kodin vai instituution kehyksessä, sekä se, miten he tulkitsevat toisensa kyvyt ja ominaisuudet. Näihin tulkintoihin muistamattomuus tuo mukaan eräänlaista arvaamattomuutta, joskus myös osallisten välisiä jännitteitä.

Viimeisessä luvussa kielitieteilijä ja Kotimaisten kielten keskuksen asiantuntija Ulla Tiilikä esittää voimakkaan ja herättelevän pu-

heenvuoron koskien ”kieli- ja tekstityön” kasvannutta roolia terveys- ja sosiaalipalveluissa, mukaan lukien vanhuspalveluissa. Muutoksen seurauksena palvelujen ammattilaisten työajasta yhä suurempi osa kuluu erilaisten tekstien, raporttien ja dokumenttien kirjoittamiseen, lukemiseen ja ”hoivaamiseen”. Samaan aikaan palveluja tarvitsevien ihmisten pääsy heille lainmukaisesti kuuluviin palveluihin riippuu siitä, kuinka he kykenevät ymmärtämään ja tuottamaan hallinnollisia tekstejä. Kyse on akuutista ongelmasta, joka vaatii osakseen yhteiskunnallista huomiota ja puuttumista.

Kokonaisuutena teos kiinnostanee tutkijoiden lisäksi ainakin vanhusten kanssa työskenteleviä ammattilaisia ja heidän kouluttajiaan, esihenkilöitä sekä palveluista vastaavia suunnittelijoita, johtajia ja politiikantekijöitä. Toisaalta nykyisessä tiedepoliittisessa ympäristössä, joka vaatii tutkimukselta välitöntä yhteiskunnallista sovellettavuutta, on virkistävää lukea myös humanistisella otteella ja ilman kehittämisintressin ensisijaisuutta tehtyä tutkimusta aivan ta-

vallisesta arkielämästä, varsinkin kun nämä tutkimukset kohdistuvat yhteiskunnallisessa keskustelussa kapea-alaista huomiota saaviin ihmisiin. Nämä tutkimukset voivat kertoa vaikkapa siitä, millainen teko on pyytää vierustoverilta apua villatakin riisumiseen, kun ei ole aivan varma, missä on, kuka vierustoveri on ja millainen on hänen kognitiivinen ja fyysinen toimintakykynsä. Erilaisten elämäntilanteiden ymmärtäminen on itsessään arvokasta, ja siihen yksityiskohtiin pureutuva vuorovaikutuksen tutkimus tarjoaa erinomaisia välineitä.

Monipuolisten tutkimuskeskustelujen tuominen yksien kansien väliin on toimittajilta palvelus vanhuudesta ja kielenkäytöstä kiinnostuneille lukijoille, jotka ovat tähän asti joutuneet etsimään lähteensä eri tieteenalojen marginaaleista.

**Antero Olakivi**, VTT, tutkijatohtori

Helsingin yliopisto

Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikkö  
antero.olakivi@helsinki.fi